

III

Ἐάν συγκρίνωμεν τὸ Μαρξικὸν κοινωνικὸν σύστημα πρὸς τὸ φιλελεύθερον τοιοῦτον, παρατηροῦμεν δτὶ ἀμφότερα τὰ συστήματα ταῦτα λόγῳ τῆς κοινῆς φιλοσοφικῆς καταρτίσεως τῶν δημιουργῶν των, βασίζονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς φυσικῆς ή μηχανικῆς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀντιλήψεως ποὺ ἔφεῦρεν δὲ ὁ Ὀρθολογισμὸς καὶ συνεπλήρωσεν δὲ «πιστημονισμὸς» καὶ δὲ «ύλισμός». Ἡ κοινωνία κατὰ τὸν Μάρξ καὶ τοὺς Φιλελεύθερους, ως ἀπλοῦν τμῆμα τῆς φύσεως, ὑπακούει δπως ἡ τελευταία αὕτη, εἰς αὐτοτελεῖς, ἀπαρατικάτους καὶ ἀσχέτους πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν φυσικοὺς νόμους, οἱ δποῖοι καθορίζουν σταθερῶς καὶ αὐτομάτως τὰς κοινωνικὰς μορφὰς. Αἱ κοινωνικαὶ δὲ αὗται μορφαί, ως «φυσικαί», εἶναι αἱ τελειότεραι καὶ εὔεργετικώτεραι διὰ τὸν ἀνθρωπὸν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἐμφανίζεται ἡ μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων διαφωνία — οἱ μὲν φιλελεύθεροι Οἰκονομολόγοι νομίζούν πῶς οἱ φυσικοὶ νόμοι, ως αἰώνιοι καὶ ἀναλλοίωτοι, ἔδωκαν ἥδη διὰ παντὸς τὴν σταθερὰν καὶ αὐτόματον «φυσικὴν» μορφὴν τῆς κοινωνίας, — ἐνῷ δὲ οἱ Μάρξ ἀντιθέτως, ἀξιοῖ δτὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι, ως ἔξελικτικοί, μᾶς δδηγοῦν σταθερῶς καὶ αὐτομάτως διὰ διαδοχικῶν φάσεων πρὸς τὴν κατ' ἔξοχὴν «φυσικὴν» μορφὴν τῆς κοινωνίας. Οἱ πρῶτοι δηλαδή, ἀποδίδουν τὴν σταθερότητα καὶ τὸν αὐτοματισμὸν εἰς τὴν ὑφισταμένην κοινωνικὴν φάσιν — τούτεστι ἐννοοῦν ως «φυσικὴν τάξιν», τὴν σημερινὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν κοινωνικῶν νόμων, — ἐνῷ δὲ δεύτερος μεταφέρει τὰ ἐν λόγῳ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν κοινωνικῶν φάσεων, ἡ δποία συντελεῖται πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον αὐτόματον καὶ σταθερὸν ρυθμόν, — τούτεστι διαβλέπει τὴν «φυσικὴν τάξιν» εἰς τὸν τρόπον τῆς ἔξελίξεως τῶν φυσικῶν κοινωνικῶν νόμων. Παρὰ τὴν διαφορὰν δμως αὐτὴν, ὑπάρχει πάντοτε μεταξὺ τῶν συστημάτων ἀμφοτέρων τούτων, καταφανῆς ἀναλογία: διότι, εἴτε ἔχομεν ἐνώπιόν μας μίαν κοινωνίαν ποὺ ἔχει φθάσει εἰς τὴν «φυσικὴν» μορφὴν της, — εἴτε ἔχομεν μίαν κοινωνίαν ποὺ δεύτεροι πρὸς τὴν «φυσικὴν» μορφὴν της, πάντως εύρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κεντρικῆς ἴδεας: δτὶ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἐπιτυγχάνει τὴν καλυτέραν αὐτῆς μορφὴν αὐτομάτως διὰ μιᾶς φυσικῆς δυνάμεως ὑπερτέρας τῶν ἀνθρωπίνων δντων¹. Τὴν φυσικὴν ταύτην δύναμιν καὶ ἡ φιλελεύθερα Σχολὴ καὶ

1 Ch. Bourgoumleux: Enθ. dn. 90.

δ Μαρξισμός, μᾶς παρουσιάζουν ἐξ ἵσου, ώς ἔνα εἶδος «Προνοίας» ἀκαταγωνίστου, εὐεργετικῆς δημοσίας διά τὸν ἀνθρώπον — καίτοι, ἡ μὲν πρώτη ώς ἐνεργούσαν κατὰ τρόπον σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον, ὃ δὲ δεύτερος ώς ἐξελισσομένην κατὰ ρυθμὸν σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον¹.

Ἐν τούτοις δημοσίαις οὖτε ἡ μέν, οὔτε δὲ, ἐφρόντισαν νὰ καθορίσουν καὶ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ὑπερτέραν αὐτὴν δύναμιν ποὺ προσταταὶ δεσποτικῶς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἡρκέσθησαν μόνον καὶ οἱ δύο, εἰς τὸ νὰ τὴν χαρακτηρίσουν ώς «φυσικήν». Ἀλλὰ ἡ ἐπίκλησις τῆς «Φύσεως», μιᾶς ἐξ ἵσου μυστηριώδους καὶ ἀκαταλήπτου ὀντότητος, δὲν ἐπέλυε ούσιαστικῶς τὸ ζήτημα: παρεῖχε μόνον εἰς ἀμφοτέρους τὴν δυνατότητα, νὰ προσδώσουν ἔνα «φυσικόν», καὶ συνεπῶς «ἐπιστημονικόν», χαρακτῆρας εἰς τὴν ἐκ μέρους τῶν μελέτην τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, — ἀφ' οὗ ἡ «ἐπιστήμη τῆς Φύσεως» ἔθεωρεῖτο γενικῶς ώς τὸ πρότυπον πάσης «ἐπιστήμης». Ἐπὶ πλέον, ἡ τοιαύτη ἐπέμβασις τῆς Φύσεως, ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν εὐχέρειαν ὅπως συμβιθάσουν τὴν «ἐπιστημονικήν» περὶ τῆς κοινωνίας ἐρμηνείαν των πρὸς τὰς προσωπικὰς των προτιμήσεις: διότι ἡ Φύσις μεταφερομένη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ώς μυστηριώδης καὶ ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, εἶναι δυνατὸν «νὰ διευθύνεται ἐκεῖ ὅπου ἐπιθυμεῖ κανεὶς νὰ τὴν διευθύνῃ»², καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ ἐπιθέτῃ τὴν σφραγίδα τῆς καὶ εἰς τὰ πλέον ἀντιφατικὰ κοινωνικὰ κατασκευάσματα, τὰ δποῖα βεθαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλεχθοῦν καὶ νὰ ἐξακριβωθοῦν ἐκ τῶν προτέρων κατὰ πόσον εἶναι περισσότερον ἢ δλιγάτερον «φυσικά», ἐφ' ὃσον ὑποτίθεται ὅτι ἀπορρέουν ἀπὸ μίαν ὑπερτέραν δύναμιν ἐξ ἵσου ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀνεξακρίβωτον κατὰ τοὺς σκοπούς καὶ κατὰ τὰς ἐπιδιώξεις.

Ἐξ αὐτοῦ ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν σύμπερασμάτων εἰς τὰ δποῖα καταλήγουν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου δ Μαρξισμὸς καὶ δ Φιλελευθερισμός, ἀν καὶ ἀναχωροῦν ἀμφότεροι ἀπὸ τὴν αὐτὴν «φυσικήν» ἀντίληψιν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας³. Διότι

¹ Ἡ σταθερότης δηλαδὴ καὶ ἡ ἀναγκαιότης τῶν νόμων τῶν Φιλελευθέρων, μεταφέρεται εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ἐξελίξεως τοῦ Ἰστορικοῦ ὄλισμοῦ.

² Ch. Bourthoumieu: Ἑνθ. ἀν.

³ Διὰ τοῦτο εἶναι δυσχερῆς ἡ ἐκ μέρους τῆς Ὁρθοδόξου ἐπιστήμης βασικὴ ἀναίρεσις τοῦ Μαρξισμοῦ, ἐφ' ὃσον δὲ τελευταῖος ἐπικαλεῖται φυσικοὺς νόμους ὅπως καὶ ἡ πρώτη. Ἡ μόνη κριτικὴ ποὺ θὰ ἤδυνατο νὰ τοῦ ἀπευθύνῃ ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστήμη, ὅπως παρατηρεῖ δ Ch Bourthoumieu, θὰ ἥτο ἐκείνη, διὰ τῆς δποίας «θὰ θετεῖν εἰς ἀμφιθολίαν τὸν φυσικὸν χαρακτῆρα τῶν κοινωνικῶν φαινομέ-

δταν δὲν εἶμεθα — καὶ δὲν εἰναι δυνατὸν νὰ εἴμεθα — βέθαιοι, περὶ τοῦ τὶ ἐπιδιώκει καὶ τὶ ἐπιθυμεῖ καθ' ἑαυτὴν ἡ Φύσις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, τότε δὲν εἰναι προφανῶς δυνατὸν «νὰ θεωρῆται περισσότερον βέθαιον τὸ δτι κατὰ τὴν Καρτεσιανὴν λογικὴν ἡ κοινωνία δποία εἰναι, ἐκπροσωπεῖ τὴν θέλησιν τῆς Φύσεως, ἀπὸ τὸ δτι εἰναι βέθαιον κατὰ τὴν Ἐγελιανὴν διαλεκτικὴν πώς εἰναι τεχνητή»¹. Ἀμφότεροι οἱ ισχυρισμοὶ αὐτοί, ως στηριζόμενοι ἐπὶ ἀνεξελέγκτου δεδομένου, ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν ἢ ἐπιδιώξεων τῆς Φύσεως τοὺς δποίους κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ βεθαιώσῃ τοὺς γνωρίζει, δύνανται νὰ παρουσιάζωνται ως ἔξ ίσου βάσιτοι καὶ ἔξ ίσου ἀληθιοφανεῖς. “Οτι δμως ἀποκλείεται ἀπολύτως καὶ ἀπὸ τὰς δύο ταύτας περιπτώσεις ποὺ ἐπικαλοῦνται ἀνεξακρίψτα «φυσικὰ σχέδια» καὶ μυστηριώδεις «φυσικάς δυνάμεις» ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, εἰναι ἡ ἀπόδοσις εἰς τοὺς ἀνθρώπους μιᾶς θετικῆς συμβολῆς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνίας ποὺ ἀπαρτίζουν, καὶ μιᾶς εὔθυνης διὰ τὴν εύτυχίαν καὶ τὴν πρόδον αὐτῆς.

δον αυτης.

Ένταῦθα θὰ ήδύνατο κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ, πώς ἐνῷ ἡ Φιλελευθέρα Οἰκονομία εἰς τὴν κοινωνικήν της θεωρίαν ὑποθέτει μίαν μυστηριώδην καὶ ἀναγκαῖαν συμφωνίαν μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνικῶν σχεδίων τῆς φύσεως, — δὲ Μάρκος ἀντιθέτως εἰς τὴν ίδικήν του, δέχεται πώς ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, ἡ ἀνθρωπίνη ἔργασία, εἶναι δὲ δημιουργός τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς ποὺ καθορίζουν τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα καὶ πραγματοποιοῦν τὰ «φυσικά» κοινωνικὰ σχέδια, — καὶ δτι ἐπομένως διὰ τὸν δεύτερον, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ πρόδοσις ἀποτελοῦν καθαρὸν δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνέργειας. Ή παρατήρησις δμως αὐτή, ποὺ προέρχεται ἀπὸ πολλοὺς Μαρξιστάς, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τῷ δντι δὲ Μάρκος, — καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθῇ — εἶχε συλλάβει καὶ κατανοήσει κατ' ἀρχήν, μὲ μοναδικὴν διαύγειαν τὴν ἔξαιρετικὴν σπουδαιότητα τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως καὶ ἐνέργειας, ἀφ' οὗ εἶχε θεωρήσει τὴν ἀνθρωπίνην ἔργασίαν ως τὴν μοναδικὴν πηγὴν πάσης ἀξίας. Οὐχ' ἥττον δμως, εἶχεν ἐκ πάραλληλου ὑποστηρίξει καὶ διδάξει, πώς ἡ ἀνθρωπίνη ἔργα-

νων... Ἀλλὰ μία τοιαύτη κριτική, θὰ ἐστρέφετο ἐξ ίσου κατά τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Μαρκισμοῦ. "Υπεράνω τῶν θεωρητικῶν διαφορῶν, ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν τῆς φυσικῆς τάξεως μία κοινὴ πίστις τὴν δποίαν δὲν δύνανται γὰρ θίξουν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ τῶν δύο".

1 Ch Bourthoumieux: Evθ. dθ. 90.

σία ἐνεργεῖ «ώς φυσική δύναμις»¹: ως τοιαύτη, κατά συνέπειαν, δὲν ἥτο δυνατὸν παρὰ νὰ ὑπάγεται εἰς τὸ παραγωγικόν της ἔργον ὑπὸ τὸν αὐθύπαρκτον, λογικόν, ξένον πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἀκατάλυτον ἀπὸ αὐτὸν νόμον, ἀπὸ τὸν δποῖον διέπεται δλόκληρος ἡ φύσις. Κατόπιν τούτου, ἡ δημιουργία τῶν μέσων παραγωγῆς, συνεπῶς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κοινωνίας, παρὰ τὴν προέλευσίν των ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, τελοῦν πραγματικῶς κατὰ τὴν Μαρξικὴν ἀντίληψιν, ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς αὐτονόμου καὶ ἀκαταγωνίστου «φυσικῆς» δυνάμεως, ξένης καὶ ὑπερτέρας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ συνειδήσεως, ἡ δποία δὲν δύναται νὰ παρεκκλίνῃ τῆς μοιραίας πορείας της, παρ' ολανδήποτε πίεσιν τῆς συνειδητῆς ἀνθρωπίνης προσπάθειας, καὶ ἡ δποία χρησιμοποιεῖ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὰ προϊόντα του, ἀπλῶς ὡς μέσα ἐκδηλώσεως τῆς αὐτομάτου ἐνεργείας της². Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἡ ἀνθρωπίνη ἔργασία ἀπὸ συνειδητὴ προσπάθεια, — δηλαδὴ ἀπὸ προσπάθεια τείνουσα πρὸς συνειδητὸν σκοπὸν — καταλήγει κατ' ούσιαν, διὰ τὸ Μαρξικὸν σύστημα, εἰς καθαρῶς μηχανικὴν ἐνέργειαν, ἡ δποία, καίτοι δημιουργεῖ τὰ μέσα ποὺ καθορίζουν τὴν ἀνθρωπίνην πρόδον, ἐν τούτοις πράττει τοῦτο κατὰ τρόπον περίπου ἀσυνείδητον καὶ ἀναγκαστικόν, ὡς ἀπλοῦν ἐκτελεστικὸν ὅργανον μιᾶς ὑπερανθρώπου φυσικῆς δυνάμεως, μιᾶς ὑπερτέρας λογικῆς ἀνάγκης, ἡ δποία τὴν προσδιορίζει αὐτομάτως καὶ ἀναποτέπτως, δπως ἀκριβῶς καὶ τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ τὴν συνείδησιν³. Κατὰ συνέπειαν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, πῶς ἡ «ἐνεργητικὴ» ἢ «πραγματικὴ» ἀρχή, ποὺ ἐφάνη πρὸς στιγμὴν δὲ Μάρξ, δτι θὰ ἔχρησιμοποιεῖ ὡς ἀφετηρίαν πρὸς διαμόρφωσιν τῆς κοινωνικῆς του θέωρίας, ἐγκατελείφθη παρ' αὐτοῦ δριστικῶς ἐνώπιον τῶν δρθολογιστικῶν στοιχείων ποὺ ἔδανείσθη ἀπὸ τὴν Ἐγελιανὴν φιλοσοφίαν: καὶ τοιουτοτρόπως δὲ ἀνθρωπὸς, διὰ τὸν ίδρυτην τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ διὰ νὰ είναι δὲ ἐνσυνείδητος δημιουργὸς τῆς ίδιας του ἀνόδου καὶ προαγωγῆς, τοῦ ίδιου του πολιτισμοῦ,

¹ Marx: Kapital, I, 133. — Όμοίως τοῦ ίδιου: Randglossen zum Programm κλπ. 22.

² Ορθῶς παρατηρεῖ δὲ von Mises, δτι ἐπικαλούμενος τὴν ἐξήγησιν διὰ τῆς φύσεως ἡ τῆς φυσικῆς δυνάμεως δὲ Μάρξ, δὲν κάμνει ὅλο τίποτε παρὰ νὰ μεταθέτῃ ἀπλῶς τὸ πρόθλημα τῆς ἔρμηνειας τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως: διότι χρειάζεται ἐπίσης νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ φύσις ἡ ἡ φυσική δύναμις. — Τὸ αὐτὸν δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τοὺς Φιλελευθέρους οἰκονομολόγους καὶ τὴν φυσικήν τάξιν ποὺ ἐπικαλοῦνται.

³ "Op. προηγ., σ. 40 - 41.

ἀποθαίνει ἀντιθέτως τὸ ἐκτελεστικὸν καὶ μηχανικὸν ὄργανον, διπαθητικὸς καὶ ἀκούσιος παράγων μιᾶς ὑπερτέρας πρὸς αὐτὸν φυσικῆς ή λογικῆς δυνάμεως, ή διποία προσδιορίζει μὲν αὐτοματισμὸν καὶ μὲν ἀναγκαιότητα τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔξελιξιν, — ὅπως ἀκριβῶς καὶ διὰ τὸν διδάσκαλόν του Hegel, διδιποῖος, ἐνῷ θεωρεῖ τὸν ἀνθρώπον ως τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας, ἐνῷ «θεοποιεῖ» αὐτόν, ἐν τούτοις τὸν στερεῖ ἐν τέλει οὐσιαστικῶς, καὶ δράσεως καὶ πρωτόθουλίας καὶ ἐλευθερίας¹.

Ο Φιλελευθερισμὸς λοιπὸν καὶ διαδικασμός, εἶναι προϊόντα τοῦ αὐτοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τοῦ Ὀρθολογιστικοῦ, τὸ διποίον καταλήγει, ὅπως ἡδη εἴπομεν, εἰς μίαν μηχανικὴν περὶ τοῦ κόσμου — ὄλικοῦ, πνευματικοῦ, κοινωνικοῦ — ἀντίληψιν². Καὶ διπρῶτος καὶ διδεύτερος, δέχονται πῶς ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, ως τμῆμα, ως προέκτασις τῆς φύσεως, ὑπακούει εἰς αὐτοτελεῖς, ἀκάταγωνίστους καὶ ἀνεξαρτήτους τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως φυσικούς νόμους, — διμέν πρῶτος εἰς νόμους αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους, διδεύτερος εἰς νόμους μεταθολής καὶ ἔξελιξεως. Η οὐσιώδης ἐπομένως θεωρητικὴ διαφορὰ τῶν δύο συστημάτων, εὑρίσκεται εἰς τὸ σημεῖον τῆς «ἔξελικτικότητος» τῶν φυσικῶν κοινωνικῶν νόμων: διὰ μὲν τὸν ἔνα τὴν «φυσικὴν τάξιν», ποὺ οἱ νόμοι οὗτοι συνιστοῦν, ἐκδηλώνεται κατ' ἔκτασιν καὶ μὲν δμοιομορφίαν, ἐνῷ διὰ τὸν ὄλλον μεταφέρεται εἰς τὸν χρόνον καὶ ἐκδηλώνεται διὰ σταθεροῦ ρυθμοῦ μεταθολής καὶ ἔξελιξεως. Πέραν τούτου, ἀμφότεροι εὑρίσκονται εἰς συμφωνίαν ως πρὸς τὴν μηχανικότητα καὶ τὸν αὐτοματισμὸν τῶν ἐν λόγῳ νόμων καὶ τῆς «φυσικῆς τάξεως» ποὺ συνιστοῦν. Αμφότεροι ἀναγνωρίζουν τοὺς φυσικούς τούτους νόμους ως νόμους οἰκονομικούς καὶ ἔξαρτούς τοιουτορόπως τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν τοιαύτην προτάσσοντες τὰ οἰκονομικὰ καὶ ὄλικὰ συμφέροντα τῶν ἡθικῶν δυνάμεων καὶ ἀξιῶν. Αμφότεροι τέλος καταλήγουν — ως ἀναχωροῦντες ἐξ ίσου ἀπὸ τὴν

1 J. Willm: Ενθ. δν. IV, 334.

2 Διὰ τοῦτο διαδικασμός, ὅπως γράφει δι Sombart, δέχεται «τὴν οὐσίαν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ» — δηλαδὴ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἐδημιούργησεν δι Φιλελευθερισμός — καὶ μόνον ως πρὸς τὴν «μορφὴν» αὐτοῦ διαφωνεῖ. «Ολα τὰ κακὰ προέρχονται, δχι ἀπὸ τὴν φύσιν, δχι ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν «εἰδιωτικὴν» μορφὴν αὐτοῦ. Επομένως δτὶ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν μέλλουσαν κοινωνίαν, δὲν εἶναι ἡ ἔξαλεψις τῆς οὐσίας τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ μόνον τῶν μορφῶν αὐτοῦ». Μὲ δὲ διαφορετικάς διαφορετικάς ἀπὸ ἐκείνας τῆς ἀστικῆς περιόδου, καὶ μόνον ἐπιδιώκει τὴν εἰς αὐτάς συμμετοχὴν τῶν προλεταρίων. (W. Sombart: Ενθ. δν. 102, 106 κλπ.).

ἀρχὴν δτι οἱ ἀκαταγώνιστοι κοινωνικοὶ νόμοι ἔξασφαλίζουν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀρμονίαν, εἴτε αὕτη ὑφίσταται ἥδη, ὅπως φρονοῦν οἱ Φιλελεύθεροι, εἴτε αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πραγματοποιήσεως, ὅπως ισχυρίζονται οἱ Μαρξισταί — εἰς τὴν ὑπερτίμησιν τῆς λογικῆς γνώσεως ὡς παράγοντος κοινωνικῆς διαμορφώσεως, καὶ εἰς τὴν παραγγωρισιν τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀī δποῖαι μόνον δευτερεύοντα ρόλον δύνανται νὰ παίξουν εἰς τὴν ἔξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος: διότι δταν ἡ τελευταῖς αὕτη κυριερνᾶται ἀπὸ νόμους ὑπεράνω τῆς συνειδήσεως αὐτῆς κειμένους καὶ πρὸς προκαθωρισμένους τείνοντας σκοπούς, τότε εἶναι ἀρκετὴ ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ γνῶσις τῶν ἐν λόγῳ νόμων, ὅπως εἴτε δι' ἀποφυγῆς παρακωλύσεως τῆς λειτουργίας των, εἴτε διὰ τῆς διουλικῆς ὑποθοηθήσεως αὐτῆς, ἔξασφαλισθῇ μηχανικῶς καὶ αὐτομάτως ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Ἄλλοι λογικοὶ νόμοι, δὲν καθορίζουν μόνον τὰ θεωρητικὰ πλαίσια, δὲν προσδιορίζουν μόνον τὸν μηχανικὸν καὶ ύλιστικὸν χαρακτῆρα τῶν δύο κοινωνικοοικονομικῶν συστημάτων ποὺ ἔνταῦθα μελετῶμεν. Ἀσκοῦν δοσαύτως ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν πρακτικῶν τούτων συνεπειῶν καὶ ὑποδείξεων. — Ἐν πρώτοις, αἱ Ἰδέαι περὶ «φυσικῆς» κοινωνικῆς τάξεως καὶ περὶ «φυσικῶν» προσωπικῶν συμφερόντων αὐτομάτως ἐναρμονιζομένων χάρις εἰς ἀκαταγωνίστους νόμους, ἔχουν ὡς λογικὸν καὶ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τὴν ἔξαρσιν εἰς τὴν πρακτικὴν ζωὴν τοῦ συμφεροντολογικοῦ ἐγωΐσμοῦ τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ κάθε ὑποχρέωσιν ἀπέναντι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτομάτου «φυσικῆς τάξεως», δὲν ἔχει ν' ἀσχολήται, παρὰ μόνον μὲ τὸν ἑαυτόν του καὶ ν' ἀδιαφορῇ διὰ πάντα ἄλλον: οἱ ὑπέρτατοι φυσικοὶ νόμοι εἶναι ἔκεινοι ποὺ ἀναλαμβάνουν τὴν φροντίδα διὰ τὸ συμφέρον τῆς διάτητος, χωρὶς τὴν ἀνάγκην ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τῶν μελῶν της! "Οταν δμως ἡ κοινωνία ἐννοεῖται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δηλαδὴ δχι ὡς μία συνένωσις τῶν ἀνθρωπίνων βιουλήσεων, ἀλλὰ ὡς μία αὐτόνομος ἐκτὸς αὐτῶν φυσικὴ διάτητης, εἶναι λίαν λογικὸν νὰ μὴ χρειάζεται καμμία ἀπολύτως προσπάθεια ἐναρμονίσεως τῶν ἐπὶ μέρους ἀτομικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὰς ἀνάγκας ἢ τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου, οὔτε ν' ἀπαιτήται ἡ τήρησις ἡθικῶν κανόνων ὅπως ἔκεινοί ποὺ συνεπάγονται τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν διάτητα. "Υπὸ τὰς συνθήκας ταῦτας «ἡ φυσικὴ τάξις» ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, εἶναι πρόφανες δτι «διαιρεῖ, διῃ νὰ συνενώνῃ τοὺς ἀνθρώπους»!

καὶ ὅτι μοιραίως ὀδηγεῖ τοὺς ἀποδεχομένους αὐτὴν Μαρξιστὰς καὶ Φιλελευθέρους, ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν παραγνώρισιν τῆς κοινωνικῆς σημασίας τῆς «συνεργασίας» καὶ πρὸς τὴν περιφρόνησιν τῶν ἡθικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν ποὺ συνίστανται εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον, — ἀφ' ἑτέρου δέ, πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἔγωγες τεκμηρίων καὶ συμφεροντολογικῶν τάσεων τῶν ἀνθρώπων, καὶ πρὸς τὴν ἐπίτασιν τοῦ ἀχαλινώτου ἀνταγωνισμοῦ — μεταξὺ ἀτόμων καὶ μεταξὺ τάξεων — καὶ τῆς ἄνευ δρίων πάλης.

Ωσαύτως ἡ ἴδεα περὶ φυσικῆς καὶ αὐτομάτου «ὄργανώσεως» τῆς κοινωνίας, ἀνεξαρτήτου τῆς θελήσεως καὶ τῶν προθέσεων τῶν ἀνθρώπων, ἔχει ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τὴν ἀρνησιν τῆς δυνατότητος οἰασμήποτε ἐκ μέρους τούτων ἀντιδράσεως: κάθε ἐπέμβασις πρὸς βαθμιαίαν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἀκαταγώνιστος «φυσικὴ τάξις», εὑρίσκεται προφανῶς ἐκτὸς τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ τελευταία αὕτη, ὀφείλει ὡς ἐκ τούτου, νὰ ὑποτάσσεται καρτερικῶς εἰς τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον τὴν μορφὴν αὐτῆς ὑπολαμβάνῃ ὡς ἀμετάθλητον καὶ δριστικὴν κατὰ τὴν ὑπόδειξιν τῶν Φιλελευθέρων, — ἐὰν δὲ ἀντιθέτως, θεωρῇ τὴν ύφισταμένην κοινωνικὴν ὄργανωσιν ὡς πρόσκαιρον καὶ παροδικήν, τότε ὑποχρεούται νὰ ἀποθλέπῃ ὡς εἰς μοναδικὴν διέξοδον, πρὸς τὴν ριζικὴν κατάλυσιν τῆς ἐν λόγῳ κοινωνικῆς ὄργανώσεως διὰ τῆς ἀνατροπῆς καὶ τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν σύστασιν τῶν Μαρξιστῶν. Ἡ ἀνθρωπότης ἐπομένως, εἶναι ἡναγκασμένη νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῆς μοιρολατρικῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ τῆς καταστροφικῆς ἀνατροπῆς. Ὁ ρόλος της, εἶναι πάντοτε περιωρισμένος καὶ παθητικός. Ἡ βαθμιαία μεταρρυθμιστικὴ ἐνέργεια, ἡ δημιουργικὴ πρωτοβουλία, ἡ συνειδητὴ προσπάθεια πρὸς δμαλήν καὶ ἔξελικτικὴ οἰκοδόμησιν ἐνὸς καλυτέρου μέλλοντος ἐπὶ τῇ βάσει ἀνωτέρων ἡθικῶν ἀρχῶν καὶ ἐπιδιώξεων, τῆς εἶναι ἀπηγορευμέναι. Διότι ἡ τύχη της, κατὰ τοὺς Μαρξιστὰς καὶ τοὺς Φιλελευθέρους, παρασκευάζεται ἐκτὸς αὐτῆς καὶ ἐπιθάλλεται εἰς ταύτην! Ἀδιαφορία λοιπὸν πρὸς τὰς ἡθικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀρετὰς, χωρὶς τὰς ὁποίας ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἔξυψωσις τῆς κοινωνίας, καὶ ἀρνησις τῆς «μεταρρυθμίσεως» ὡς μέσου κοινωνικῆς προόδου καὶ ἔξελιξεως, — τοιαῦτα εἶναι ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ πεδίου τὰ οὖσιώδη κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο μεγάλων κοινωνικοοικονομικῶν συστημάτων τοῦ XIX αἰῶνος, τὰ ὁποῖα καίτοι ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν αὐτὴν φιλοσοφικὴν ἀφετηρίαν, ἐν τούτοις κατέληξαν εἰς ριζικὴν ἀντίθεσιν ὡς πρὸς τὰ μέσα.